

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

PİSIDİA'DAN KURŞUN BİR HERAKLES HEYKELCİĞİ ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER SOME OBSERVATIONS ON A LEAD STATUETTE OF HERAKLES FROM PISIDIA

Hüseyin METİN*

Öz

Bu makalede, Pisidia Bölgesi'nde ele geçmiş kurşun bir Herakles heykelciği değerlendirilmiştir. Oldukça kaba bir işçilik gösteren heykelcik, sol kolundaki aslan postuyla, sağ elinde yere dayadığı budaklı sopasıyla bölgeler üstü ikonografik bir görünüm sergiler. Ancak, sağ elinde tuttuğu elmalarla şaşkıncu biçimde Pisidia Bölgesi'nden ele geçmiş kaya kabartmaları, stel veya kabartmalarla benzerlik gösterir. Ayrıca Herakles, Pisidia'da gerek küçük eserlerde olsun ve gerekse büyük eserlerde, genel olarak tıknaz, büyük kafalı ve kalın boyunlu gösterilmesiyle bölgesel bir özellik taşır. Çalışmada M.S. 2. - 3. yüzyıllara tarihlenen kurşun heykelcik ışığında Pisidia'da farklı malzemelerden yapılmış Herakles betimlerinden bir bölümü ile karşılaştırılmış ve Herakles'in ikonografik özellikleri ortaya konmuştur.

Pisidia Bölgesi'nin genelinde Kakasbos/Herakles kültü ile ilgili mimari heykeltıraşlık buluntular, steller, kaya kabartmaları, yazıtlar ve sikkeler bulunmuştur. Arkeolojik veriler özellikle Kültürün yaygınlaşmaya başladığı M.S. 1. yüzyıl ve sonrasında aittir. Sikkelerde bu tarih Erken Hellenistik Dönem'e kadar gitmektedir.

Anahtar Kelimeler: Burdur Müzesi, Pisidia, Kurşun Heykelcik, Kakasbos, Herakles, Herakles Kültü.

Abstract

In this article a lead Herakles statue found in Pisidia is evaluated. Exhibiting pretty rough workmanship the statue presents a supra-regional iconographic appearance with lion post on the left arm and gnarled stick on the right hand put on ground. However, it is surprisingly similar to past rock carvings, stele or reliefs found in Pisidia region with apple she hold in his right hand. In addition, Herakles has a regional character both in small and big works in Pisidia in general with stocky, big-headed and thick-necked appearance. In this study, a part of Herakles descriptions made of different material were compared under the light of lead statue dated back to 2 - 3th centuryAD in Pisidia and iconographic features of Herakles have been revealed.

Architecture sculpture, stellar, rock carvings, inscriptions and coins were found related to the cult of Kakasbos/Herakles generally in Pisidia region. Archaeological data belong especially to post 1st century AD when the cult started to spread. These dates in coins date back to Early Hellenistic period.

Keywords: Burdur Museum, Pisidia, Lead Statuette, Kakasbos, Herakles, Cult of Herakles.

I. Giriş

Bu çalışmada değerlendirilen kurşun heykelcik Burdur Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılmıştır (Resim 1)¹. Buluntu yeri kesin olmamakla birlikte, Müze yetkililerinin verdiği bilgiye göre Burdur çevresinden, dolayısıyla Pisidia Bölgesi'nden geldiği anlaşılmaktadır. Heykelciğin işçiliği oldukça kaba olup, kalıptan sonra oluşan döküm artığı temizlenmemiştir. Yüzeyi aşındığı için ilk bakışta detaylardan bahsetmek olası değildir. Küçük bir altlık üzerinde ayakta duran heykelciğin sağ kolu omuz çıkıntısından itibaren kırık ve eksiktir. Aynı şekilde sol göğsü üzerinde 1 cm. çapında aşınma ya da zedelenme söz konusudur. K.12.6.95 envanter numaralı eserin yüksekliği 7.7 cm, genişliği 4.2 cm, derinliği 2.8 cm olarak ölçülmüştür.

Detaylı incelemeler sonucunda kısa, tıknaz yapılı olarak tanımlanan bu heykelciğin Herakles olduğu sonucuna varılmıştır. Herakles'in gövdesi dolgun olup, vücut hatları ve kas yapısı tam olarak belirgin yapılmamıştır. Boynu kısa ve kalındır. Gövdeye göre başı oldukça büyüktür. Baş, yüz ve saç bölümleri aşınmıştır. Sakalının gür ve uzun olduğu kısmi olarak görülebilmektedir. Figürün gövdesi cepheden, sağ bacağı sabit, sol bacağı ise hafif dizden kırılmış öne doğru verilmiştir. Sol bacağın devinimine karşın gövdede herhangi bir esneme görülmemektedir. Baş, ileri doğru atılan bacak yönüne çevrilidir. Kırık olan sağ kolun gövde ile bitişik olmaması nedeniyle hafif yana açıldığı ve aşağı sarkık olduğu düşünülmektedir. Sol omuz ise muhtemelen biraz daha yüksektedir. Bu bölümde detaylı bir işçilik olmadığı için belirgin olmayan bir vücut yapısı görülmektedir. Buna karşın vücutla olan uyumu dikkatle izlendiğinde, kolun omuzdan yana açıldığı ve dirsekten büküldüğü anlaşılmaktadır. Figürün elinde ise küçük bir nesne bulunmaktadır. Omuzundan başlayıp kolunda devam eden ve aşağıya doğru sarkan kütle ne olabileceği konusunda fikir sahibi olabilmek oldukça güçtür. Ancak yukarıda değinildiği gibi figür Herakles olarak

* Yrd. Doç. Dr. Hüseyin METİN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstiklal Kampüsü, BURDUR (hmetin@mehmetakif.edu.tr).

¹ Eseri çalışmaya izin veren Burdur Müze Müdürü H. Ali EKİNCE'ye ve Arkeolog Arif KÜÇÜKÇOBAN'a; Müze çalışmalarında yardımlarından dolayı Öğr. Gör. Salih SOSLU'ya teşekkür ederim.

nitelendirildiğinde, tanımlanamayan kısmın Herakles ile ilintili olan aslan postu olduğu kesindir. Aslanın kafası omuz üzerinde bulunurken, gövde bölümü sol dize doğru kıvrılmıştır. Arka kısmına bakıldığında ise çok kaba bir işçilik gösterdiği ve herhangi bir ayrıntının olmadığı görülür.

Resim 1: Kurşun Herakles Heykelciği (B. M. Env. No: K.12.6.95)

II. İkonografi

Kötüleri cezalandıran, güç timsali Herakles veya Roma'daki adıyla Hercules, hem kahramandır hem de Antik Çağ'da tanrı olarak tapınım görmüştür. Yukarıda detaylı olarak tanımlanan ve tarihlendirilen Herakles'in sağ elinde tuttuğu tam belirlenemeyen, yuvarlak olduğu anlaşılan nesnenin elma olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda Herakles'in on iki işinden birisi olan Hesperidler'den altın elmaların alınması konusu işlenmiş olmalıdır. Bu tiplerde karakteristik olarak Herakles, bir elinde Nemea Aslan'ının postunu, diğerinde budaklı sopasını yere dayamış haldedir. Ayrıca postu taşıdığı elinde bir başka nesne olarak elma tutmaktadır.

Kurşun heykelcik, Herakles'in görevini bitirdiğini, dinlenir halde betimlendiğini göstermektedir. Ancak burada esas tartışılması gereken, kurşun heykelciğin bir tapınım aracı olarak mı kullanıldığı, yoksa sıradan on iki işten birinin mi betimlendiği konusudur. Bu sorunu Burdur İli, Bucak İlçesi, Keçili Köyü'nden ele geçen M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir adak steli aydınlatmaktadır (Resim 2) (Becks, 2015: 113, Res. 1). Stelde bir naiskos içerisinde cepheden, çıplak resmedilen Herakles, kısa ve tıknaz yapılıdır. Sağ kolu vücuttan açılmış, eliyle budaklı sopasını yere dayamış halde tasvir edilmiştir. Sol kolu kurşun heykelcikle çok yakın benzer bir hareket sergilemektedir. Öte yandan Keçili stelinde Herakles'in sarkıttığı aslan postu omuzda değil, kol üzerindedir. Keçili stelinde saç ve sakal oldukça gür ve buklelidir. Yine kurşun heykelcikle benzer olarak boyun kısa ve kalındır. Bacakların duruş pozisyonları neredeyse birebir benzerdir. Ancak, Keçili stelinde farklı olarak Herakles'in başı öndeki bacak yönünde değil, cepheden işlenmiştir (Becks, 2015: 113-114).

Stelde Herakles'in en göze çarpan özelliği sol elinde taşıdığı elmalardır. Bu minvalde kurşun heykelcikle aynı ikonografiyi yansıttığı kesin olarak söylenebilir. Keçili stelinin alt kısmında kaidesi üzerinde iki satırlık yazıtta; *Gaios oğlu Louppos tarafından yakarılı işiten Herakles'e adandığı* ibaresi yer almaktadır. Yazıtta görülen epekoos sıfatı, duaları, yakarılı işiten/kulan veren anlamında olup, Pisidia Bölgesi'nde Herakles'e tapınım olduğunu göstermektedir (Becks, 2015: 114). Dolayısıyla yukarıda zikredildiği gibi Herakles'in betimlerinde görülen ortak özelliklerden sol eldeki elmalar, sadece on iki işten birisinin işlendiği anlamına gelmediği, aynı zamanda Roma Dönemi'nde Pisidia'da kült ile bağlantılı eserlerde ortak özellik olarak işlendiği söylenebilir.

Resim 2: Keçili'de Bulunmuş Herakles Kabartmalı Stel (Polat Becks, 2015, Res. 1)

Burdur Merkez, Aşağı Müslimler Köyü, Örenler Mevkii yakınlığında Mehmet Özsait'in 2009 yılında tespit ettiği Halı Kaya Herakles kabartması, kurşun heykelcikle benzer ikonografik özellik gösteren bir başka örnektir (Resim 3) (M. Özsait, 2010: 131, Res. 6; M. Özsait - N. Özsait, 2010: 46, Res. 9). Herakles'in sağında dört satırlık okunması mümkün olmayan bir yazıt bulunmaktadır. Üstte ise Özsait'in ifadesine göre kült ile ilişkili olarak koruyucu şehir tanrısına ait bir büst yer almaktadır (M. Özsait, 2010: 131; M. Özsait - N. Özsait, 2010: 46). Kısa tıknaz yapısıyla, sol omuzunda Halı Kaya Herakles kabartması sarkıttığı aslan postuyla, sol avuç içinde tuttuğu elmayla, hantal yapısıyla, kısa kalın boynuyla şaşırtıcı biçimde kurşun Herakles heykelciği ile benzerdir. Baş kısmı tahrip olduğu için yönü tam olarak anlaşılmasa da, muhtemelen kurşun heykelcikten farklı olarak sağ eliyle yere dayadığı budaklı sopasına doğrudur².

² Halı Kaya Herakles kabartmasıyla çok yakın bir benzer örnek Düver-Yarım Ada'da bulunmaktadır. Bkz. Kahya, 2015: Fig. 4-5.

Kurşun heykelcikle betimsel açıdan karşılaştırılabilecek son örnek Burdur Müzesi bahçesinde sergilenen Burdur Merkez, Bağsaray Köyü, Demirli Mevkii'den ele geçmiş Herakles kabartmasıdır (Resim 4). Kireç taşından Herakles kabartması da ele alınan diğer örnekler gibi kısa, tıknaz yapısıyla yerel özellikler sergilemektedir. Baş büyük, bukleli saç ve sakallar abartılıdır. Vücut diğer örneklerle oranla kaslı işlenmiştir. Duruş pozisyonu Keçili steliyle oldukça benzerdir. Omuzdan sarkıtılan aslan postu ise kurşun heykelcikle birebirdir. Sağ eliyle yere dayadığı budaklı sopası aşırıdır. Belli bölümleri kırık olduğu için sol kolunun hareketi tam olarak seçilememektedir. Boynu abartılı bir biçimde kalın olan Herakles'in başı Keçili stelinde olduğu gibi cephedendir. Ayak pozisyonu ise Halı Kaya Herakles kabartmasıyla benzerdir. Bütün bu veriler, Pisidia Bölgesi'nde gerek küçük eser ve gerekse farklı kabartmalarda Herakles'in benzer duruş pozisyonlarıyla betimlendiğini göstermektedir.

Resim 4: Bağsaray Köyü'ndeki Herakles Kabartması (B.M. Env. No: K.138.51.03)

III. Pisidia Bölgesi'nde Herakles Kültü

Pisidia Bölgesi'nde Herakles kültü Hellenistik Dönem'den itibaren diğer tanrı ve tanrıçalarla birlikte var olmuş ve özellikle Roma kolonizasyon döneminden sonra kültte büyük bir artış görülmüştür. Sagalassos (Privatsammlungen, 1999: Taf. 21, no 306-308; Breitenstein - Schwabacher - Mørholm - Kromann - Christiansen, 1956: no. 195; Scheers, 1993: 250, no. 13, 16), Seleukeia Sidera (Privatsammlungen, 1999: Taf. 23, no. 326; Von Aulock, 1964: no. 2036-2040), Selge (Privatsammlungen, 1999: Taf. 24, no. 354-365), Adada (Von Aulock, 1977: no. 21), Kremna (Von Aulock, 1964, no. 5082), Ariassos (Von Aulock, 1977: no. 391-393) gibi Pisidia kentlerinde farklı tipolojide betimlerinin bulunması, kültün bölgedeki yaygınlığını desteklemektedir. Bu artışın nedeni, muhtemelen dışarıdan getirilen lejyonlar arasında Herakles'e tanrısal bağlamda büyük saygınlık gösterilmesidir. Burdur Müzesi'nde korunan ve büyük bölümü Pisidia Bölgesi buluntuları olan metal heykelcikler arasında Herakles'in yanı sıra, yoğun oranda Hermes/Merkür figürü

bulunmaktadır³. Hermes yol gösterici özelliğinin yanı sıra tüccarlar, tacirlerin tanrısı olduğu için heykelciklerde bu iki figürün neden yoğun olduğu anlaşılabilir. Hatta Pisidia Antiokheia'da Marcus Aurelius döneminden bir sikke üzerinde ön yüzde Herakles, arka yüzde Hermes'in betimlendiği örnek mevcuttur (Von Aulock, 1964: no. 1536). Bu bağlamda kurşun Herakles heykelciği veya Müze envanterine kayıtlı Hermes heykelcikleri Pisidia yerel kültürleriyle değil, Roma Dönemi'nde dışarıdan gelen yerleşimciler veya askeri nitelikteki kitlelerle doğrudan bağlantılı olmalıdır. Belki de betimsel bakımdan Pisidia Bölgesi'ne yabancı bu kült, kolonistler tarafından yaygınlaştırılmıştır. Zira Pisidia'da Hellenistik Dönem'den itibaren Herakles kültürünün varlığı bilinmekte, ancak Herakles'in bilinen ikonografisinden farklı olarak atlı tanrı Kakasbos kültü içerisinde değerlendirilmektedir (Delemen, 1999; Karayaka, 2007: 146-154).

Pisidia'da Hellen etkili Herakles kültürünün önemli verilerden birisi Kremna'da Hamam/Kütüphane yapısında bulunmuştur. Yapı içerisinde bulunan en büyük heykel kaidesinin üzerinde, Roma kolonisinin üyelerinden Flavius Avidius Fabianus Capitonianus Lucius ve Rutilianus longillianus Callippus'un magistratlıklarında Herakles için bir heykel adadıklarını yazmaktadır. Yazıtın bulunduğu kaide Augustus - Tiberius dönemine (Horsley - Mitchell, 2000: 67), Herakles heykeli ise erken 1. yüzyıla tarihlenmektedir (Mitchell, 1995: 156). Birinci sınıf mermerden yapılmış normal insan ölçülerinden daha büyük olan heykelin başı ve sağ bileği eksiktir. Duruş pozisyonu bakımından kurşun heykelcikle benzer şekilde sağ bacak öne doğru açılmıştır. Sol omuzunda aslan postu bulunmaktadır.

IV. Tarihlendirme

Kurşun heykelciğin benzer alışım ile yapılmış örneğine rastlanmamıştır. Bu bakımdan benzerlerini bronz heykelciklerde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. Roma Dönemi'ne tarihlenen Bonn'daki bronz Herakles heykelciği oldukça aşınmış olsa da, sol kolunda taşıdığı nesne, sağ eliyle yere dayadığı nesne, bacakların duruş pozisyonu bakımından kurşun Herakles heykelciğiyle oldukça benzerdir (Menzel, 1986: Taf. 34, Abb. 64). Buna karşın Bonn örneğinde Herakles ince uzun yapılıdır. Yere dayadığı budaklı sopası da yine abartılı biçimde uzundur. Bu iki özellik kurşun Herakles heykelciğiyle tezat bir durum oluşturmuştur. Benzer bir başka örnek Pisidia Bölgesi'ne yakın Denizli-Tavas'ta bulunmuştur (Kızgut, 2004: 311-312, Lev. 107c-d). Kurşun heykelcikle benzer olarak Herakles tıknaz yapılıdır. Yine benzer olarak gövde cepheden, sağ bacak sabit, sol bacak yana açıktır. Eser M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kızgut, 2004: 312). Herakles kültü ile ilgili arkeolojik verilerin Pisidia Bölgesi'nde M.S. 2. - 3. yüzyıla yoğunlaştığı dikkate alındığında, kesin bir veri olmasa da kurşun heykelciğin de aynı tarihlerden olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Pisidia Bölgesi kısmen dağlık bir alana konumlandığı için uzun süre kendi içinde kapalı bir kültürü barındırmış, yerli Anadolu geleneğini uzun süre devam ettirmiştir. Hellenistik Dönem öncesinde Düver Yarımada yerleşimi ve Bucak'taki Kapılı Kybele Anıtı'ndan hareketle Ana Tanrıca kültürünün baskın olduğu söylenebilir. Daha sonra yerli Anadolu tanrıları Men, Sebazio, Sozon bölgede yaygın bir inanaşa sahip olmuştur. Hellenistik Dönem'de Atlı Tanrılar kültü Kakasbos bir bakıma Herakles'i de temsil etmektedir. Ancak Augustus ile birlikte bölgenin Romalılaştırma politikasının bir gereği olarak Kakasbos/Herakles kültürünün ikonografik dönüşüme uğrayarak çıplak Olympos tanrısı şekline, Herakles'e evirildiğine tanık olunur. Özellikle M.S. 1. yüzyıl ve sonrasında Herakles kültü için birçok alanda kaya kabartmaları yapılmış, steller üzerindeki yazıtlarla Herakles' için adaklar adanmış, bağımsız heykeller yapılmıştır. Ayrıca yarı otonom Pisidia kentlerinde Herakles başı resmedilmiştir.

Bronz ya da az miktarda örneği olan kurşundan yapılmış heykelcikler Herakles kültü ile doğrudan ilintili bir başka kült araçlarıdır. Kazı buluntusu olmadan bu türden heykelciklerin tapınım amaçlı mı, yoksa adak eşyası olarak mı yapıldılar? sorusuna yanıt vermek oldukça zordur. İlave olarak kaya kabartmaları veya diğer kült ile bağlantılı yapılar bölgenin dinsel açıdan kökten bir değişime uğrayarak tamamen Romalılaştırıldığını göstermez. Zira kurşun heykelcik ile çağdaş dönemlerde Hellenik inanışların yanı sıra, yerli Kybele ya da Men kültleri Pisidia Bölgesi'nde yaygın bir inanaşı temsil ederler.

KAYNAKÇA

- NIELS, Breitenstein - WILLY Schwabacher - OTTO, Mørkholm - ANNE, Kromann - ERİK, Christiansen (1956). *Royal Collection of Coins and Medals. Sylloge Nummorum Graecorum, Danish National Museum 32: Pisidia*, Copenhagen.
- İNÇİ, Delemen (1999). *Anatolian Rider-Gods. A Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period. Asia Minor Studien 35*, Bonn.
- HORSLEY, Gerald. R. H - MITCHELL, Stephen (2000). *The Inscriptions of Central Pisidia*, Bonn.
- KARAYAKA, Nuriye (2007). *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, Ege Yayınları, İstanbul.
- KIZGUT, İsa (2004). *Türkiye'nin Seçilmiş Bazı Müzelerinden Hellenistik ve Roma Dönemi Bronz Heykelcikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MENZEL, Heinz (1986). *Die römischen Bronzen aus Deutschland III. Bonn*, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.
- KAHYA, Tarkan, "Düver - Yarım Ada Kaya Kabartmaları", *Cedrus 3*, s. 129-139.
- MITCHELL, Stephen (1995). *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and War*, London.

³ Söz konusu eserler tarafımızca çalışılmaktadır.

- ÖZSAİT, Mehmet – ÖZSAİT, Nesrin (2010). “2009 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları”, *AST* 28, Cilt 2, s. 41-56.
- ÖZSAİT, Mehmet (2010). “Isparta ve Burdur 2009 Yılı Yüzey Araştırmaları”, *ANMED* 8, s. 127-135.
- BECKS, Bilge Ayça Polat (2015). “Burdur Müzesi’nden Bir Adak Steli Işığında Pisidia Bölgesi’nde Herakles Kültü”, *Pisidia Yazıları Hacı Ali Ekinci Armağanı* (Eds. H. Metin - B. A. Polat Becks, R. Becks, M. Fırat) Ege Yayınları, İstanbul, s. 111-121.
- PRIVATSAMMLUNGEN, Pfälzer (1999). *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Pisidien und Lykaonien 5, im Auftrag der Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen archäologischen Instituts, München.*
- SCHEERS, Simone (1993). “Catalogue of the Coins Found in 1992”, *Sagalassos II. Report on the Third Excavation Campaign of 1992*, (Ed. M. Wealkens) Leuven University Press, s. 249-260.
- VON AULOCK, Sammlung, H. (1977). *Münzen und Staedte Pisiens. Teil 1, IstMitt Beiheft 19*, Tübingen.
- VON AULOCK, Sammlung, H. (1964). *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland*, Berlin.